

Úvod do kazuistické metody (*casuistry*) a její užití v klinické etice

Introduction to Casuistry and Its Use in Clinical Ethics

JUDr. Adam Doležal, LL.M., Ph.D., Ústav lékařské etiky a humanitních základů medicíny, 2. LF UK – Kabinet zdravotnického práva a bioetiky, ÚSP AV ČR, v. v. i.

Abstract: Casuistry is one of the most widespread methods of moral reasoning in contemporary bioethics. It is often found in opposition to the dominant theory of principlism. While theoretically, ethical principlism has been elaborated quite often in the Czech bioethical and medical-ethical literature, the theoretical definition of the casuistic method does not appear. This article, therefore briefly presents the theoretical foundations of the so-called casuist method. The historical context of the casuistry method, its advantages, and disadvantages are presented. In particular, it was compared with so-called deductivist approaches and principlism, which appear in contemporary bioethics as basic competing approaches.

Keywords: bioethics – casuistry – case-based method – four-boxes method – principlism

Abstrakt: Kazuistika či kazuistická metoda (*casuistry*) je jednou z nejrozšířenějších metod morálního rozvažování v současné bioetice. Bývá často považována za protiklad k dominantní teorii *principlismu*. Zatímco teoreticky byl etický principlismus v české bioetické a medicínsko-etické literatuře poměrně často rozpracován, teoretické vymezení metody kazuistické se spíše neobjevuje. Tento článek proto krátce představuje teoretické základy tzv. kazuistická metoda. Jsou představeny historické souvislosti kazuistické metody, její výhody a nevýhody. Zejména byla porovnávána s tzv. deduktivistickými přístupy a principlismem, které se objevují v současné bioetice jako základní konkurenční přístupy.

Klíčová slova: bioetika – kazuistika – kazuistická metoda – metoda four-boxes – principlismus

ÚVOD

Kazuistika či kazuistická metoda (*casuistry*) je jednou z nejrozšířenějších metod morálního rozvažování v současné bioetice. Bývá často považována za protiklad k dominantní teorii *principialismu*, která se nejprve objevila v tzv. Belmontské zprávě (*Belmont Report*) z roku 1976, a kterou následně do uceleného systému rozvinuli Beauchamp s Childressem ve svém díle *Principles of Biomedical Ethics*. Zatímco teoreticky byl etický principialismus v české bioetické a medicínsko-etické literatuře poměrně často rozpracován a to v řadě monografií¹ i v nespočetném množství článků, teoretické vymezení metody kazuistické se objevuje jen zřídka.² Ačkoliv se v literatuře zejména v případech odkazujících na lékařskou etiku se často využívají případové studie (tzv. *case studies*) a existuje tu vzájemná podobnost, nelze tyto případové studie s kazuistickou metodou zaměňovat.

Etymologicky pojem kazuistiky vznikl z latinského termínu *casus*, tj. případ nebo událost či příležitost, což vychází z toho, že kazuistika za základ morálního rozvažování považuje tzv. *paradigmatické případy*³ a využívá metody analogie při použití některých zásad z takového paradigmatického případu na případy jiné, když zkoumá jejich podobnosti a odlišnosti. Tento přístup, některými označovaný jako přístup induktivní, spočívá v rovině uvažování zdola nahoru (*bottom-up*)⁴, tj. od konkrétních případů k obecnějším principům, zatímco principialismus naopak bývá označován opačně, jako metoda shora dolů (*top-down*) a je založena na deduktivním odvozování.

V bioetice se metoda kazuistiky objevuje od 60. let 20. století, nicméně zásadní rozvoj je spojen zejména s autory Albertem R. Jonsenem a Stephenem Toulminem a jejich dílem *The Abuse of Casuistry - A History of Moral Reasoning* z roku 1988.⁵ Dá se říci, že tito autoři pro oblast bioetiky a aplikované etiky obecně znovuobjevili metodu kazuistiky, která se objevila již v antice a rozvíjela se i ve středověké teologii, ale následně byla opuštěna.⁶

¹ Z výčtu mnoha monografií srovnejme kupř. HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Lékařská etika*. 4. vydání. Praha: Galén, 2015, s. 47 a násl., KUŘE, Josef. *Prospektivní bioetika: studie ke konceptu etiky biomedicínských technologií*. Praha: Filosofia, 2020, s. 260 a násl., MUNZAROVÁ, Marta. *Lékařský výzkum a etika*. Praha: Grada, 2005, s. 16 a násl., ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Praha: Triton, 2005, s. 59 a násl., PAYNE, Jan. *Informovaný konsenzus: poučená dohoda*. Praha: Grada, 2019, s. 27 a násl., ŠIMEK, Jiří. *Lékařská etika*. Praha: Grada Publishing, 2015, s. 116 a násl., či VÁCHA, Marek Orko - KÖNIGOVÁ, Radana - MAUER, Miloš. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012, s. 55 a násl. a mnoho dalších.

² Existují však výjimky. Za velmi kvalitní zpracování lze považovat zejména teoretickou analýzu kazuistiky v monografii, kterou napsal Josef Kuře. Srovnej KUŘE, Josef. *Prospektivní bioetika: studie ke konceptu etiky biomedicínských technologií*. Praha: Filosofia, 2020, s. 276 a násl.

³ Pojem paradigmatické případy v pojetí kazuistické metody bude blíže rozebrán v oddíle třetím v tomto článku.

⁴ Takto jí začali označovat Beauchamp s Childressem (viz BEAUCHAMP, Tom L. – CHILDRESS, James Franklin. *Principles of biomedical ethics*. 6th ed. New York: Oxford University Press, 2009, s. 375 a násl.), nicméně sami původní zastánci kazuistické metody toto označení nevyužívají, protože svůj přístup spatřují ve složitějším racionálním argumentačním odůvodňování – srovnej zejména JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988, s. 34 a násl.

⁵ JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988.

⁶ K historickým souvislostem viz níže v tomto textu.

I principialismus i kazustická metoda jako hlavní metody morálního rozvažování v bioetice jsou dosti kritizované,⁷ nicméně v USA a obecně v angloamerickém prostředí jsou velmi populární a v současné době se jedná o dva nejzásadnější metodologické přístupy v bioetice.⁸ Tyto metody se na první pohled jeví jako nesouměřitelné, protože první klade důraz na zkoumání *případů*, zatímco druhá se zaměřuje na *obecné morální principy*. Jak ale poukazuje např. Kuczewski⁹ nebo Beauchamp¹⁰, v určitém pojetí mohou být obě metody komplementární.¹¹

1. KRITIKA TYRANIE PRINCIPŮ A DEDUKTIVNÍ METODY

Alespoň v počátcích se však kazuistická metoda od metody principialismu a metody deduktivní ostře vyhraňovala. Hned z počátku své publikace kritizují univerzální principy a obecná pravidla, od nichž se odvozují etické teorie. Jako kdyby „*etické principy a morální pravidla byly vyčerpávající pro etiku: tzn., jako kdyby morální porozumění vyžadovalo závaznost nějakého kodexu pravidel, který může být akceptován jako autoritativní. ... takový přístup ovšem drasticky zjednodušuje diskuzi o morálních problémech...*“.¹²

Tento tradiční přístup, který Jonsen s Toulminem kritizují, bývá někdy označován jako etický deduktivismus.¹³ Deduktivistické teorie předpokládají, že nakonec musí existovat jedna nebo více

⁷ Ke kritice metody principialismu srovnej v české odborné literatuře kupř. KUŘE, Josef. *Prospektivní bioetika: studie ke konceptu etiky biomedicínských technologií*. Praha: Filosofia, 2020., s. 273 až 276 nebo např. DOLEŽAL, Adam – DOLEŽAL, Tomáš. *Informovaný souhlas. Právní a etické aspekty*. Praha: Ústav státu a práva Akademie věd ČR, 2023. Kapitola třetí. V tisku.

⁸ Srovnej KUCZEWSKI, Mark G. Casuistry and principlism: the convergence of method in biomedical ethics. *Theoretical medicine and bioethics*. 1998, vol. 19, no. 6, s. 509.

⁹ KUCZEWSKI, Mark G. Casuistry and principlism: the convergence of method in biomedical ethics. *Theoretical medicine and bioethics*. 1998, vol. 19, no. 6, s. 509-524.

¹⁰ BEAUCHAMP, Tom L. Principles and its Alleged Competitors. In HARRIS, John ed. *Bioethics*. New York: Oxford University Press, 2001, s. 488 a násl.

¹¹ Většina současných autorů tvrdí, že principy a kazuistiky mají mezi sebou dialektický nebo reciproční vztah. Principy poskytují normativní vodítko, případy poskytují uvážené úsudky. Zvažované rozsudky zase pomáhají formovat principy, které pak poskytují přesnější vodítko pro složitější nebo obtížnější případy. Principy a kazuistiky existují společně v tvůrčím napětí nebo „reflektivní rovnováze (reflective equilibrium)“. ARRAS, John D. Principles and Particularity: The Roles of Cases in Bioethics. *Indiana Law Journal*. 1994, vol. 69, no. 4, s. 992. Jones k tomu uvádí, že „*v jistém smyslu kazuistika není alternativou k principům: žádná zdravá kazuistika se totiž nemůže obejít bez principů. V jiném smyslu je ovšem kazuistika alternativou: nehledí totiž na původ a význam principů, jak to dělá vlastní morální filozofie, ale na jejich komplementaritu k okolnostem. Takže ano, kazuistika je doplňkem principů.*“ JONSEN, Albert R. Casuistry: an alternative or complement to principles?. *Kennedy Institute of Ethics journal*. 1995, vol. 5, no. 3, s. 248.

¹² JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988, s. 6.

¹³ Etický deduktivismus považuje etickou teorii v tradičním smyslu za sjednocený, úplný etický systém zahrnující jeden nebo více principů nebo pravidel, které spolu explicitně souvisejí. To, co dělá tuto etickou teorii deduktivistickou, je její teoretická struktura dostatečně dobře definovaná, že všechny morální soudy – za předpokladu znalosti relevantních faktů – mají být v zásadě odvozeny z této struktury. Jakmile tedy byla identifikována správná struktura nebo teorie, není třeba se při dospívání ke správným morálním úsudkům odvolávat na pouhou intuici, která je nedostatečná. Srovnej DEGRAZIA, David. Moving forward in bioethical

obecných norem¹⁴, které slouží jako konečné ospravedlnění pro všechny specifičtější morální soudy. Taková teorie by v zásadě poskytovala metodu pro ospravedlnění všech správných morálních soudů. Morální soudy mají být platně dedukovány z univerzálních abstraktních etických principů.

Jonsen s Toulminem považují takové deduktivistické teorie za pouhý sen „o etickém algoritmu“, či sen o „zvědečtění etiky“. Snahu nalézt koherentní, systematický přístup k lidskému jednání, který má vést k vědeckému pojetí etiky, k dosažení jistoty v oblasti morálky, k dospění k „morální geometrii“, považují za marnou.¹⁵ Svou kritiku opírají o Aristotelovo pojetí *fronésis* (řecky *φρόνησις*), praktické moudrosti a rozumnosti,¹⁶ které je odlišné od vědění (*epistéme*, řecky *ἐπιστήμη*).¹⁷ Jonsen s Toulminem považují tento rozdíl za zásadní a vnímají jej jako rozdíl mezi teoretickým a praktickým poznáním (tj. mezi Teorií a Praxí).¹⁸ Praktické výroky nelze vnímat bez jedinečných okolností, tj. bez ohledu na aktuální události, konkrétní aktéry, předměty a specifický čas a místo události. Deduktivismus, spojený s převládajícími normativními etickými teoriemi, tedy podle Jonsena s Toulminem vůbec nedokáže vyjádřit povahu morálního uvažování. Pokud přijmeme za základ etiky obecná pravidla a principy, nikdy nenalezneme prostřední cestu mezi (morálním) absolutismem a relativismem. Uvedení autoři dokonce mluví o tyranii principů.

Podle nich skutečné etické problémy začínají tam, kde dochází ke konfliktu dvou morálních pravidel (povinností). Uvádějí následující příklad: *Vypůjčím-li si zbraň od vlastníka, mám morální povinnost ji vrátit. Nicméně, v konkrétní situaci vlastník vypráví o tom, že zastřelil svého souseda, jakmile mu pistoli vrátím. Mám stále povinnost vrátit mu zbraň?*

theory: theories, cases, and specified principlism. *The Journal of medicine and philosophy*. 1992, vol. 17, no. 5,, s. 511 a násl.

¹⁴ Pokud existuje více než jedna taková konečná norma, musí být výslovně uvedeno, jak mezi nimi rozhodovat - jinak by výběr mezi konkurenčními morálními soudy, z nichž každý je odůvodněn jednou z nejvyšších norem, nemohl být racionálním postupem. DEGRAZIA, David. Moving forward in bioethical theory: theories, cases, and specified principlism. *The Journal of medicine and philosophy*. 1992, vol. 17, no. 5, s. 513.

¹⁵ JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988, s. 18 a násl.

¹⁶ Rozumností (*fronésis*) spolu s uměním (*techné*), věděním (*epistéme*), moudrostí (*sofia*) a zřením (*nús*) řadí Aristotelés mezi tzv. rozumové ctnosti či zdatnosti (*dianoétikai aretai*). O tom, co přesně *fronésis* znamená a obnáší, se stále vedou odborné diskuze. Srovnej HLOCH, Roman. Struktura *fronésis* v Aristotelově Etice Nikomachově. *Aither*. 2019, vol. 11, no. 21, s. 4-25.

¹⁷ Etika se podle kazuistů zabývá konkrétními jedinečnými situacemi, které jsou natolik různorodé, že je nelze generalizovat do univerzálních termínů – etika není a nemůže být obecnou vědou. V tomto smyslu lze kazuistickou metodu považovat za jistý typ morálního partikularismu (viz dále v textu).

¹⁸ Zatímco teorie se zaměřuje na idealizované (abstraktní) formy, nikoliv na konkrétní předměty (např. na přímky, kružnice, apod. v geometrii), praktické argumenty jsou vždy zaměřené na konkrétní předměty. Teorie pracuje s nadčasovostí, tj. například geometrické obrazce budou v jakémkoliv čase vždy shodné, univerzální. Praktické argumenty mají svou platnost jen v určitém časovém momentu, nejsou univerzální. Konečně teoretické argumenty jsou „nutné“, tj. lze je deduktivně nutně dovodit, zatímco praktické argumenty jsou pouze presumptivní, tj. považují něco pouze za pravděpodobné (vyplývající z typických situací, které ovšem mohou mít výjimku – např. kuřecí maso je normálně dobré, proto se u koupeného kuřecího z obchodu předpokládá, že bude dobré, ale může být např. zkažené). Srovnej JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988, s. 26 a násl.

Podle nich se v daném okamžiku jedná o konflikt dvou povinností, povinnosti vrátit vypůjčenou věc vlastníkovvi na jedné straně a povinnost chránit lidský život a předcházet újme na zdraví. Postup při balancování nároků plynoucích z jednotlivých mezi sebou konfliktních principů (či pravidel) nemůže být ovšem nikdy zapsán do pravidel samotných.

Podle Jonsena a Toulmina v těchto situacích lze využít lidské zkušenosti, resp. empirických praktických postupů pro řešení morálních problémů, které se objevují v těchto jednotlivých reálných životních situacích - „*tyto postupy bývají označovány jako kazuistiky (casuistry) a ti, kdo se jimi zabývají jako kazuisté (casuist)*“.¹⁹

Deduktivistické teorie aktuální kazuistiky opomíjejí. Právě to jim bývá kazuisty nejvíce vyčítáno - pro mnoho lidí pracujících v bioetice je totiž slabinou deduktivistických teorií jejich odlehlost od skutečných případů, jimiž se mají zabývat²⁰. Podle Jonsena přitom „*konečný pohled na případ a jeho vhodné řešení nevychází z jediného principu, ani z dominantní teorie, ale z celkového dojmu, který vytvářejí všechna relevantní fakta a argumenty, které se objevují v těchto případech*“²¹.

Kazuisté odmítají, že by systémy práva a morálky měly být zaměřeny pouze na pravidla a principy. Ani v jednom z těchto oborů nemají principy a pravidla výlučnou roli. Právní systém není zaměřen pouze na právní normy, ale musí zde existovat i balancující spravedlnost (či v *common law* tzv. *ekvita*), v morálce spravedlnost vyžaduje nejen formální rovnost, ale i rozlišování jednotlivých případů (*discernment*). Opět je odkazováno na Aristotelovu Etiku Nikomachovu a jeho termín *epikeia*. Formální spravedlnost musí být obecná, aby zachovala rovnost ve všech analogických případech. Vysoká míra obecnosti však může v jedinečných případech vést k nemorálnímu rozhodnutí. Proto Aristoteles přišel s jistou korekcí formální spravedlnosti pro jedinečné případy, kterou nazval *epikeia*.²²

Kromě toho, že etické deduktivistické teorie absentují jedinečný přístup ke konkrétním aktuálním kazuistikám, bývají dále kritizovány, protože

- pokud se téměř všichni morální filosofové nemýlí, tak se žádná z deduktivních teorií dosud neukázala být jako racionálně nutná (*rationally necessary*), ani žádná nezískala většinovou podporu odborníků²³;

¹⁹ JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988, s. 10.

²⁰ BAIER, Annette. *Postures of the Mind. Essays on Mind and Morals*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1985.

²¹ JONSEN, Albert R. Casuistry: an alternative or complement to principles?. *Kennedy Institute of Ethics journal*. 1995, vol. 5, no. 3, s. 245.

²² V angličtině je tento termín překládán jako *fairness*, v české literatuře (ne úplně výstižně) jako slušnost.

²³ DEGRAZIA, David. Moving forward in bioethical theory: theories, cases, and specified principlism. *The Journal of medicine and philosophy*. 1992, vol. 17, no. 5, s. 513.

- mají v řadě případů *kontraintuitivní implikace*. Protože se žádná taková teorie nezdá být racionálně nutná, je spravedlivé posuzovat teorie částečně podle intuitivní věrohodnosti jejich důsledků;²⁴
- nevedou k *názorové shodě*, na rozdíl právě od kazuistického přístupu. Jonsen a Toulmin poukazují na vlastní zkušenost z účasti při diskuzích u Národní komise pro ochranu lidských subjektů v biomedicínském a behaviorálním výzkumu (National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research), která byla ustanovena v roce 1974. Zatímco u obecných morálních zdůvodnění a principů docházelo k častým neshodám, u jednotlivých kazuistik docházelo tradičně ke shodnému nebo obdobnému morálnímu hodnocení účastníků;
- opomíjejí podle kazuistů *odlišnost teoretické a praktické argumentace* založené na empirickém posouzení jednotlivých případů.²⁵

2. KAZUISTICKÁ METODA – KRÁTKÉ PŘEDSTAVENÍ

Jak lze tedy chápat kazuistickou metodu? Jedná se o metodu morálního rozvažování, která je zaměřená na kazuistiky – využívá tzv. *paradigmatických případů* a metody *analogie*. Kazuistická metoda je vnímána jako tradiční metoda interpretace a řešení morálních problémů. Zaměřuje se na okolnosti konkrétních případů. Kazuisté říkají, že rozumné morální úsudky nejsou dosaženy aplikací etických teorií, principů a pravidel, ale věnováním pečlivé pozornosti konkrétním případům a okolnostem.²⁶ V kazuistice se soudy o nových případech dělají na základě analogie s podobnými nebo paradigmatickými případy. Paradigmatickým případem se přitom rozumí takový případ, u něhož lze jednoduše rozhodnout o pravidlu, které se na danou situaci vztahuje. Takovýto jednoduchý, paradigmatický případ pak slouží jako závazné vodítko (*precedens*) pro ostatní podobné případy.

Jonsen s Toulminem definují kazuistickou metodu následovně: „*Kazuistiku lze definovat jako interpretaci morálních problémů, využívající postupy uvažování založené na paradigmatech a analogiích, vedoucí k formulaci odborného názoru o existenci konkrétních morálních závazků, zasazených do pravidel nebo maxim, které jsou obecné, ale nikoli univerzální nebo neměnné, protože platí s jistotou pouze za typických podmínek aktéra a typických okolností jednání.*“²⁷

Kazuistická metoda je oblíbená zejména z důvodu jejího pragmatického přístupu k jednotlivým případům a zároveň z důvodu její podobnosti se systémem angloamerického *common law* a právními precedenty.

²⁴ DEGRAZIA, David. Moving forward in bioethical theory: theories, cases, and specified principlism. *The Journal of medicine and philosophy*. 1992, vol. 17, no. 5, s. 513.

²⁵ Srovnej zejména TOULMIN, Stephen. *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge University Press, 2. vyd. 2012.

²⁶ VAUGHN, Lewis. *Bioethics. Principles, Issues, and Cases*. 4.ed. New York: Oxford University Press, 2020, s. 48.

²⁷ JONSEN, Albert R. Casuistry as methodology in clinical ethics. *Theoretical medicine*. 1991, vol. 12, no. 4, s. 297.

Jonsen s Toulminem poukazují také na její historické ukotvení v morálním uvažování. - „Zdědili jsme dva přístupy k diskutování o etických problémech. Jeden využívá principů, pravidel, a jiných obecných idejí, druhý se zaměřuje na specifické vlastnosti jednotlivých druhů morálních kazuistik. U prvního přístupu se obecná etická pravidla vztahují k specifickým morálním případům teoretickým způsobem, když univerzální pravidla slouží jako „axiomy“ z nichž jsou odvozovány jednotlivé morální soudy jako teorémy. U druhého přístupu je tento vztah čistě praktický, když obecná morální pravidla slouží jako „maximy“, kterým může být plně porozuměno pouze v podmínkách paradigmatických případů, které definují jejich mínění a sílu.“²⁸

Právě ten druhý přístup, historicky uplatňovaný a zkonstruovaný chtějí Jonsen a Toulmin využít. V monografii *The Abuse of Casuistry: A History of Moral Reasoning* podle vlastních slov zkoumali tezi, zda se historická metoda kazuistiky může jevit jako vhodná metoda uvažování o morálních problémech v současné bioetice. Dospívají k tomu, že v mnoha okolnostech lze tuto historickou metodu nabídnout jako alternativu k dominantním deduktivistickým teoriím i k teorii etického principialismu.

Historicky vyrůstá kazuistická metoda ze tří odlišných zdrojů – z idejí v řecké filosofii (zejména z již zmiňované Aristotelovy teorie), z právní praxe v římském právu²⁹ a konečně z tradice rabínských debat rozvinutých v judaismu.³⁰ Dále se pak metoda rozvíjela u římských stoiků, zejména pak v díle Marca Tullia Cicera *De officiis*³¹, a konečně i u teologů,³² nejprve u římskokatolických morálních teologů a posléze i u anglikánských morálních teologů. Největší rozvoj této metody nastal v 15. a 16. století a v první polovině 17. století,³³ nicméně po obsáhlé kritice od Blaise Pascala v jeho *Lettres Provinciales*³⁴ publikovaných v roce 1657 se z morálního diskurzu téměř vytratila.

²⁸ JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988, s. 23.

²⁹ BEDAU, Hugo Adam. *Making Mortal Choices. Three Exercises in Moral Casuistry*. New York: Oxford University Press, 1997, s. 103.

³⁰ JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988, s. 47 a násl.

³¹ Zejména v jeho důrazu na vnímání okolností jednotlivých případů. Podrobně k tomu JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988, s. 75 a násl.

³² V tomto kontextu poznamenávají, že hlavní monoteistická náboženství byla pravděpodobným zdrojem kazuistické etiky, protože všechna kombinovala silný smysl pro povinnost s určitým souborem morálních předpisů formulovaných v univerzálních termínech. Prvořadým úkolem oddaných křesťanů, židů a muslimů tedy bylo naučit se aplikovat tato univerzální pravidla na konkrétní situace, kde jejich přesnost nebo použitelnost může být ovlivněna konkrétními faktickými podmínkami.

³³ Z některých významných teologů zabývajících se kazuistikou zmiňme např. Petera Cantora z Paříže, Martina Navarra či jezuitu Juana Azora. Podrobněji k historii kazuistiky kupř. BEDAU, Hugo Adam. *Making Mortal Choices. Three Exercises in Moral Casuistry*. New York: Oxford University Press, 1997, s. 103 a násl. nebo JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988.

³⁴ PASCAL, Blaise. *Provincial Letters*. Boston: Houghton, Mifflin and comp., 1859. Dostupné na <https://archive.org/details/theprovinciallet00pasciala/page/13/mode/1up?ref=ol&view=theater>.

Teprve na konci 19. století a ve 20. století se apel na kazuistickou metodu v morálním rozvažování opět objevuje, např. u Williama Jamese a také u G. E. Moora v jeho díle *Principia Ethica* z roku 1902.³⁵

Zásadní rozvoj je však spojen až s rozvojem bioetiky a to zejména od 70. let 20. století. Je pochopitelné, že velký význam kazuistické metody se objevil právě v bioetice a medicínské etice, neboť právě tato oblast byla často spojena s případovými studiemi, kdy se obtížně uplatňovaly teoretické přístupy obecné normativní etiky. Paul Ramsey, americký protestantský křesťanský etik, již před zrodem bioetiky v roce 1970 tvrdil, že „lékařská etika dnes skutečně musí být „kazuistikou“; musí se co nejkompetentněji a vyčerpávajícím způsobem zabývat konkrétními rysy skutečných morálních rozhodnutí o životě a smrti a lékařské péči“³⁶.

Teprve Jonsen s Toulminem však na základě uvedených historických pramenů založili kazuistiku jako „nový alternativní přístup k etické teorii, který je plně konzistentní s běžnou morální praxí“³⁷.

Současná kazuistická metoda začíná nalezením jednoznačných paradigmatických případů, případů, u nichž lze jednoduše rozhodnout o pravidlu, které se na danou situaci vztahuje. Takový jednoduchý příklad může být situace, kdy muž násilně týrá dítě. Z tohoto případu (a jemu obdobných) pak abstrahujeme pravidlo, že násilí vůči dětem je špatné, pokud v daném případě neexistuje určitá výjimka nebo polehčující okolnost.

Takovýto jednoduchý, paradigmatický případ pak slouží jako závazné vodítko (precedens) pro ostatní podobné případy na základě argumentu z analogie. Prvním krokem pro posouzení morálních otázek u jednotlivých případů musí být pečlivý popis skutkového stavu, okolností případů a jejich zhodnocení.³⁸ Zhodnoceny musí být také morální aspekty daného případu.³⁹ Následně dochází k porovnání případů s případy paradigmatickými na základě analogie – dochází k vyhodnocení podobností a odlišností případu, přičemž i podobnosti i odlišnosti mají pro morální posouzení velkou váhu.⁴⁰ Podle kazuistů není žádný etický problém absolutně bezprecedentní. Bez ohledu na jeho neobvyklost a novost, má vždy určitou podobnost s problémy, které byly již posuzovány. S těmi je

³⁵ Srovnej JONSEN, Albert R. Casuistry: an alternative or complement to principles?. *Kennedy Institute of Ethics journal*. 1995, vol. 5, no. 3., s. 247.

³⁶ Srovnej RAMSEY, Paul. *The patient as person: explorations in medical ethics*. New Haven: Yale University Press, 1970, s. xvii.

³⁷ JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988, s. 13.

³⁸ Jonsen zmiňuje, že je vhodné také u určitých oblastí vytvořit okruh témat, kterými se bude zabývat. V oblasti medicínské etiky pak zmiňuje čtyři oblasti témat, na základě nichž je vhodné členit uvažování o morálně relevantních otázkách případu. Srovnej níže v části o metodě 4-boxes.

³⁹ Srovnej KUŘE, Josef. *Prospektivní bioetika: studie ke konceptu etiky biomedicínských technologií*. Praha: Filosofia, 2020, s. 280.

⁴⁰ Z jednoduchého případu obvykle pomocí analogie odkazují na možné řešení složitějšího případu. Nicméně je třeba zároveň poukázat na to, že každá drobnost může proměnit morální úsudek.

potom případ porovnáván. Pokud jsou zde odlišnosti, pak je nutné je identifikovat a rozhodnout, zda změněné okolnosti odůvodňují jiný morální úsudek v novém případě, než tomu bylo v prvním případě.

Ve shrnutí - kazuistika v Jonsenově pojetí lze tak definovat pomocí tří pojmů. Těmito pojmy jsou (1) morfologie, (2) taxonomie, (3) kinetika. Morfologie případu odhaluje neměnnou strukturu konkrétního případu bez ohledu na jeho podmíněné rysy a dále odhaluje také neměnné formy argumentace relevantní pro jakýkoli případ stejného druhu: tyto neměnné rysy lze nazvat jako témata.

Taxonomie zařazuje daný případ do řady podobných případů, což umožňuje, aby podobnosti a rozdíly mezi aktuálním případem a paradigmatickým případem diktovaly morální úsudek o daném případě. Tento úsudek není založen pouze na aplikaci etické teorie nebo principu, ale na způsobu, jakým se okolnosti a maxima objevují v morfologii samotného případu a ve srovnání s jinými případy.

Konečně kinetika je chápání způsobu, jakým jeden případ uděluje určitý druh morálního pohybu jiným případům, to znamená, že různé a někdy bezprecedentní okolnosti mohou posunout určité marginální nebo výjimečné případy na úroveň případů paradigmatu.⁴¹

V současné bioetice kazuistickou metodu obhajuje kromě zmiňovaných znovuobjevitelů Jonsena a Toulmina také řada dalších autorů, teoreticky rozvíjí tuto metodu zejména Hugo Bedau⁴², Mark Kuczewski⁴³, Joseph Boyle⁴⁴ nebo Carson Strong.

U posledně jmenovaného a jeho modifikace přístupu ke kazuistické metodě se krátce pozastavíme. Strong na rozdíl od Jonsena a Toulmina svůj kazuistický přístup zakládá na porovnání ne s jedním paradigmatickým případem, ale s více paradigmatickými případy. Podle něho je tento přístup velmi užitečný zejména pro klinickou praxi. Strong svůj postup popisuje v těchto krocích – za první, kazuista musí identifikovat hlavní etické hodnoty, které jsou relevantní pro daný případ. Za druhé, kazuista by měl identifikovat možná odlišná jednání a důsledky v daném případě (hypotetické průběhy). Za třetí, je nutné identifikovat tzv. kazuistické faktory – tj. relevantní okolnosti, na základě nichž se případy od sebe odlišují, přičemž je vhodné zvážit etické hodnoty, které jednotlivé případy zahrnují. Za čtvrté, pro každou měli bychom určit paradigmatické případy, které jsou podobné aktuálnímu případu (přičemž to mohou být skutečné, ale i hypotetické případy). U každého paradigmatu je pak třeba identifikovat etické hodnoty a argumenty, které ospravedlňují výběr možnosti u aktuálního případu.⁴⁵

⁴¹ JONSEN, Albert R. Casuistry as methodology in clinical ethics. *Theoretical medicine*. 1991, vol. 12, no. 4, s. 298 a násl.

⁴² BEDAU, Hugo Adam. *Making Mortal Choices. Three Exercises in Moral Casuistry*. New York: Oxford University Press, 1997.

⁴³ KUCZEWSKI, Mark G. Casuistry and principlism: the convergence of method in biomedical ethics. *Theoretical medicine and bioethics*. 1998, vol. 19, no. 6, s. 509-524 a KUCZEWSKI, Mark G. Casuistry and its communitarian critics. *Kennedy Institute of Ethics journal*. 1994, vol. 4, no. 2, s. 99-116.

⁴⁴ BOYLE, Joseph. Casuistry. In KHUSHF, George. *Handbook of bioethics: taking stock of the field from a philosophical perspective*. Boston: Kluwer Academic, 2004, s. 75 a násl.

⁴⁵ STRONG, Carson. Critiques of Casuistry and Why They Are Mistaken. *Theoretical Medicine and Bioethics*. 1999, vol. 20, no. 1, s. 396 – 411.

Ve shrnutí lze říci, že kazuistická metoda se zásadně odlišuje od deduktivistického přístupu. Nevytváří ucelený morální systém, tedy ani ucelenou etickou teorii, na níž by bylo založeno etické rozhodování (jako např. utilitarismus, deontologické teorie, kontraktualismus, apod.). Jedná se o přístup zaměřený na jednotlivé případy, využívající metodu analogie. Na rozdíl od uvedených deduktivistických přístupů si neklade nárok na jistotu jejich závěrů.

Podle mnohých je kazuistika v zásadě vnímána jako induktivní a narativní etika, inspirovaná historickou metodou teologických kazuistů. Kazuistika je úzce spojena s *morálním partikularismem*, kdy jedinečné okolnosti případu proměňují morální úsudky o určitém jednání. Do kazuistické metody se silně prolíná kulturní a sociální tradice, která se vytvořila ve společnosti. Silnou roli zde hrají také morální intuice, přičemž podle některých kazuistika je pouze jednou odnoží morálního intuicionismu.

Právě z uvedených důvodů nemohla kazuistická metoda uniknout základním pochybnostem o jejím uplatnění v bioetice, jako tomu bylo v případě jiných etických teorií.

3. KRITIKA KAZUISTICKÉ METODY

Kritických ohlasů na kazuistickou metodu je mnoho. Zde budou jen krátce představeny ty nejpodstatnější:

- a) kazuistika nemá za sebou *dostatečnou teorii a metodologii*;
- b) kazuistika zachycuje *status quo* ve společnosti, tj. v případě nemorální praxe ve společnosti může být taková praxe ukotvena a tak upevněna stabilita takového nemorálního stavu;
- c) kazuistika vyžaduje *názorovou shodu ve společnosti*, což bylo možné v době historické kazuistiky v 16. století, kdy dominovala křesťanská doktrína, v současné pluralitní společnosti není taková shoda přítomna, dokonce lze zmínit odlišné přístupy v jednotlivých kulturách, podle nichž by jednotlivé případy byly vyřešeny odlišně;
- d) kazuistická metoda nemůže napomoci tomu, aby došlo k *společenskému konsenzu* v kontroverzních otázkách (např. interrupce, eutanazie, apod.);
- e) není schopna posoudit, *zda naše morální intuice jsou správné* nebo nikoliv, naopak často vychází z morálních intuicí sdílených ve společnosti, které ovšem mohou být špatné (kazuistická metoda však nemá aparát na posouzení správnosti intuicí);
- f) vzhledem k tomu, že vychází z teorie morálního partikularismu⁴⁶, dopadají na ní kritické hlasy týkající se právě vnímání morální jedinečnosti každého případu a možného morálního relativismu;
- g) je kritizováno ze strany morálních realistů, právě z důvodu jejího možného morálního relativismu;
- h) přináší různé závěry o případech, kdy jsou zvolena alternativní paradigmatu.

⁴⁶ Srovnej CHILDRESS, James. *Methods in Bioethics*. In STEINBOCK, Bonnie. *The Oxford Handbook of Bioethics*. New York: Oxford University Press, 2007, s. 29 a násled.

V tomto článku se budeme krátce zabývat zejména kritikou uvedenou v bodu f). Proti morálnímu partikularismu argumentují jeho odpůrci na epistemických základech. Podle nich problém spočívá v tom, že i řešení konkrétního případu potřebuje vždy jisté normativní hledisko – některé premisy o morálních hodnotách nebo o morálních principech, které hrají roli při vlastním morálním rozvažování. Jinak nelze dosáhnout morálního rozhodnutí. Takové normativní hodnocení navíc umožňuje případné přezkoumání samotné mravnosti rozhodnutí či utvoření komplexního systému, který by umožňoval i předcházet případným morálním újmám.⁴⁷ Např. Hooker tvrdí, že morální poznání nezačíná soudy o konkrétních případech, ale naopak začíná učením se obecným morálním pravdám, např. existují morální důvody proti ubližování druhým, lhaní nebo krádeži. Naproti tomu Jonsen tvrdí, že nejprve existovaly naše soudy o konkrétním případě, bez konkrétní situace nelze vůbec morálně uvažovat. Podle Hookera je ovšem v takovém případě problematické, z čeho jsou pak odvozovány morální soudy. Tvrdí, že nepředvídatelnost společnosti řízené morálním partikularismem podkopává sociální funkci morálky. Bez ohledu na to, zda morální partikularismus vede k morálně správným reakcím, skutečnost, že tak činí případ od případu, znesnadní předvídat chování druhých (např. důvěřovat jim, že dodrží své sliby nebo že neprorazí naše pneumatiky) a předvídat reakce na naše vlastní chování.⁴⁸ Otázka tohoto konfliktu mezi morálním je dlouhotrvající a problematická.

4. KAZUISTIKA – PROČ A JAK JI LZE POUŽÍVAT?

Jak již bylo řečeno, ke kazuistice jako etické metodě v bioetice se vztahuje řada námitek a řada je natolik problematických, že se s nimi tato teorie nemůže jednoduše vypořádat.⁴⁹ Přesto je i nadále velice užívaná. To má několik důvodů. Kazuistická metoda slouží velmi dobře jako pragmatické vodítko pro reálné případy. Je velice užitečným nástrojem, např. pro zlepšování etické orientace a zpřesňování etického rozhodování v jednotlivých případech. Může sloužit také velice dobře jako tzv. pravidlo palce (*thumb rule*), tedy pragmatické pravidlo založené spíše na praxi než na teorii, které pomáhá jako vodítko v situacích, kdy je nutné se rychle rozhodovat.

Je také zřejmé, že velký vliv pro její užívání má i doktrína precedentů v anglickém *common law* a v americkém právu. Tzv. soudcovské právo je založeno na zásadě *stare decisis* (tj. setrvání při rozhodnutém), která je zároveň pevně spjata se zásadou rozlišování (*distinguishing*). Rozhodování v těchto případech je v podstatě rozhodování na základě analogie, tj. podle podobnosti (*a similibus ad similia*). Soudy v těchto případech subsumují konkrétní skutkovou podstatu pod skutkovou podstatu precedenční (v případě v minulosti již judikovaném).⁵⁰

⁴⁷ „Kazuistika, pokud není explicitně částí některého morálního systému, který popisujeme, může pomoci při řešení problémů, které již nastaly, ale nemůže učinit nic, co by jim předcházelo, protože kazuistika sama o sobě nemá koncept srovnatelný s morálními pravidly.“ CLOUSER, Danner K. – GERT, Bernard. *Common Morality*. In: KHUSHF, George. *Handbook of bioethics: taking stock of the field from a philosophical perspective*. Boston: Kluwer Academic, 2004, s. 130.

⁴⁸ HOOKER, Brad. *Moral Particularism and the Real World*. In LANCE, Mark Norris – POTRČ, Matjaž - STRAHOVNIK Vojko, eds. *Challenging Moral Particularism*. Oxfordshire: Routledge 2008, s. 12-30.

⁴⁹ Srovnej kupř. TOMLINSON, Tom. *Casuistry in medical ethics: rehabilitated, or repeat offender?*. *Theoretical medicine*. 1994, vol. 15, no. 1, s. 5-20.

⁵⁰ Srovnej KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 97 a násl.

Zejména pro oblast medicínské etiky se stala velice významnou metoda *4-boxes* (či *Four topics Chart*), kterou rozvinul právě zakladatel kazuistické metody v bioetice Albert Jonsen se spoluautory Markem Sieglerem a Williamem Winsladem. Podle těchto autorů je nutné také v oblasti medicíny sbírat, třídit, systematizovat fakta a názory. Autoři navrhuji čtyři zásadní témata, podle nichž lze k etickým kazuistikám přistupovat. Jedná se o následující témata – medicínská indikace, preference pacienta, kvalita života a tzv. kontextuální charakteristiky. Tato čtyři témata vytvářejí základní etickou strukturu každého setkání v klinické etice.⁵¹

ZÁVĚR

V tomto článku byla krátce představena tzv. kazuistická metoda. Byly rozebrány historické souvislosti kazuistické metody, představeny její výhody a nevýhody. Zejména byla porovnávána s tzv. deduktivistickými přístupy a principialismem, které se objevují v současné bioetice jako konkurenční přístupy. Dá se ale říci, že v současné době dospěli zástupci principialismu a kazuistické metody k určitému názorovému sblížení, podle něhož představitelé obou teorií považují obě metody za komplementární.

Zároveň bylo poukázáno na pragmatickou užitečnost kazuistické metody, na její široké uplatnění v praxi medicínské etiky. Také byla představena podobnost s angloamerickými právními systémy. V konečném důsledku se v současné medicínské etice jako nejužívanější nástroj využívá tzv. metoda *4-boxes*, jejíž hrubé rysy byly v článku také nastíněny.

Ve shrnutí lze považovat kazuistickou metodu za metodu užitečnou pro klinickou praxi, nicméně bylo vhodné představit i její teoretické rysy, které u řady aplikujících kazuistickou metodu zůstaly skryty.

Tento článek byl vypracován s finanční podporou TAČR v rámci grantového projektu TL05000114.

⁵¹ Srovnej JONSEN, Albert R. – SIEGLER, Mark – WINSLADE, William J. *Klinická etika: praktický přístup k etickým rozhodnutím v klinické medicíně*. Praha: Stanislav Juhaňák – Triton, 2019, s. 9 a násl.

REFERENČNÍ SEZNAM:

ARRAS, John D. Getting Down to Cases. The Revival of Casuistry in Bioethics. *The Journal of Medicine and Philosophy*. 1991, vol. 16, no. 1, s. 29–51.

ARRAS, John D. Principles and Particularity: The Roles of Cases in Bioethics. *Indiana Law Journal*. 1994, vol. 69, no. 4, s. 983-1014.

BEAUCHAMP, Tom L. – CHILDRESS, James Franklin. *Principles of biomedical ethics*. 6th ed. New York: Oxford University Press, 2009. ISBN 978-0-19-533570-5.

BEDAU, Hugo Adam. *Making Mortal Choices. Three Exercises in Moral Casuistry*. New York: Oxford University Press, 1997. ISBN 0-19-510877-9,

DEGRAZIA, David. Moving forward in bioethical theory: theories, cases, and specified principlism. *The Journal of medicine and philosophy*. 1992, vol. 17, no. 5, s. 511-539.

DANCY, Jonathan. *Ethics Without Principles*. New York: Oxford University Press, 2004. ISBN 978-0-19-929768-9

ERDE, Edmund L. Decision making methodology in bioethics: an introduction. *Theoretical medicine*. 1991, vol. 12, no. 4, s. 277-279.

HARRIS, John ed. *Bioethics*. New York: Oxford University Press, 2001. ISBN 0-19-875257-1.

HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Lékařská etika*. 4. vydání. Praha: Galén, 2015. ISBN 978-80-7492-204-6.

HLOCH, Roman. Struktura frónésis v Aristotelově Etice Nikomachově. *Aither*. 2019, vol. 11, no. 21, s. 4-25.

JONSEN, Albert R. Casuistry as methodology in clinical ethics. *Theoretical medicine*. 1991, vol. 12, no. 4, s. 295-307.

JONSEN, Albert R. Casuistry: an alternative or complement to principles?. *Kennedy Institute of Ethics journal*. 1995, vol. 5, no. 3, s. 237-251.

JONSEN, Albert R. – SIEGLER, Mark – WINSLADE, William J. *Klinická etika: praktický přístup k etickým rozhodnutím v klinické medicíně*. Praha: Stanislav Juhaňák – Triton, 2019. ISBN 978-80-7553-653-2.

JONSEN, Albert R. – TOULMIN, Stephen. *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. London: University of California Press, 1988. ISBN 0-520-06063-6.

KUCZEWSKI, Mark G. Casuistry and principlism: the convergence of method in biomedical ethics. *Theoretical medicine and bioethics*. 1998, vol. 19, no. 6, s. 509-524.

KUCZEWSKI, Mark G. Casuistry and its communitarian critics. *Kennedy Institute of Ethics journal*. 1994, vol. 4, no. 2, s. 99-116.

KHUSHF, George. *Handbook of bioethics: taking stock of the field from a philosophical perspective*. Boston: Kluwer Academic, 2004. ISBN 14-020-1870-3.

KUŘE, Josef. *Prospektivní bioetika: studie ke konceptu etiky biomedicínských technologií*. Praha: Filosofia, 2020. 478 s. ISBN 978-80-7007-645-3.

KNAPP, Viktor. *Teorie práva*. Praha: C.H. Beck, 1995. xvi, 247 s. ISBN 80-7179-028-1.

LANCE, Mark Norris – POTRČ, Matjaž - STRAHOVNIK Vojko (eds.), *Challenging Moral Particularism*. Oxfordshire: Routledge 2008, ISBN 9780415963770.

MUNZAROVÁ, Marta. *Lékařský výzkum a etika*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2005. 120 s. ISBN 80-247-0924-4.

ONDOK, Josef Petr. *Bioetika, biotechnologie a biomedicína*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-486-1.

PASCAL, Blaise. *Provincial Letters*. Boston: Houghton, Mifflin and comp., 1859. Dostupné na <https://archive.org/details/theprovinciallet00pasciala/page/13/mode/1up?ref=ol&view=theater>.

PAYNE, Jan. *Informovaný konsenzus: poučená dohoda*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-2424-4.

RAMSEY, Paul. *The patient as person: explorations in medical ethics*. New Haven: Yale University Press, 1970. ISBN 03-000-1357-4.

REICHLIN, Massimo. *Observations on the epistemological status of bioethics*. *The Journal of medicine and philosophy*. 1994, vol. 19, no. 1, s. 79-102.

STEINBOCK, Bonnie. *The Oxford Handbook of Bioethics*. New York: Oxford University Press, 2007. ISBN 978-0-19-956241-1.

STRONG, Carson. *Critiques of Casuistry and Why They Are Mistaken*. *Theoretical Medicine and Bioethics*. 1999, vol. 20, no. 1, s. 395–411.

ŠIMEK, Jiří. *Lékařská etika*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5306-5.

TOMLINSON, Tom. *Casuistry in medical ethics: rehabilitated, or repeat offender?*. *Theoretical medicine*. 1994, vol. 15, no. 1, s. 5-20.

VÁCHA, Marek Orko - KÖNIGOVÁ, Radana - MAUER, Miloš. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-7367-780-0.

VAUGHN, Lewis. *Bioethics. Principles, Issues, and Cases*. 4.ed. New York: Oxford University Press, 2020. ISBN 9780190903268.